

Др Душан Ј. МАРТИНОВИЋ*

ТРИ ГЕНЕРАЛА МИРКОВИЋА У РУСКОЈ ВОЈСЦИ

Као што је познато, прве сеобе Црногораца за вријеме Василија Петровића (рођен је на Његушима 1709 - а умро у Санкт Петербургу 1766), пада у доба исељавања Срба средином XVIII вијека, након што је аустријска царица и мађарска краљица Марија Терезија (1711-1780) укинула потишко-поморишку војну крајину, да би, на захтјев племића, слободне сељаке Србе претворила у кметове и тиме племству омогућила још веће богаћење. Незадовољни царичином одлуком и свеколиким третманом, око 2.200 српских породица преселило се у Банат, а одатле већина њих емигрирала у Русију, гдје су их, по ријечима Владимира Ђоровића, добро примили.¹

На захтјев митрополита Василија Петровића-Његоша и на интервенцију Русије, Аустрија је дозволила прелаз преко своје територије. Из прве црногорске исељеничке групације у Русију један број Црногораца је био незадовољан пријемом на који је тамо наишао, па се ускоро вратио у Црну Гору. Друга, пак, већинска група остала је у "обећаној земљи" и из те скупине потиче, свакако, и *породица Мирковић* која је Руској армији дала три генерала - оца и два сина: *Тодора Јаковова* (Јаковлевича), *Михаила Тодорова* (Тодоровича) и *Александра Тодорова* (Тодоровича).

Према подацима неких аутора (Новице Ковачевића-Граовског,² Новака Р. Миљанића³ и др) Мирковићи су се иселили из Требјесе (Никшић) 1804. године, послје двије разуре Требјешана (прве - 1711. године и друге - 1789), будући да је била доведена у питање њихова егзистенција - политичка и економска! Првобитно су се Требјешани привремено

* Аутор је научни савјетник, Централна народна библиотека Ђурђе Црнојевић, Цетиње.

¹ Вл. Ђорђевић: *Историја Југославије*, Београд 1933, стр. 389.

² Н. Ковачевић-Граовски: *Свечана седница Словенског комитетa у Пејрограду*. - Браник, Нови Сад, IV/1988, бр. 85, 1-2. Потпис: Н. К.

³ Н. Р. Миљанић. - Библиографски вјесник, IX/1980, бр. 1, 105.

преселили у Горњу Морачу, а одатле су, након више замолница и интервенција на Руском двору, на основу грамате Павла Првог, императора руског, датиране 30. априла 1798, и доцније сагласности његовог сина цара Александра I, тек јуна 1804. године, упркос бројним препрекама и перипетијама, 23 породице Требјешана, са 106 чланова отишле у Новоросијску губернију, близу Црног мора.⁴

Остаје спорно питање: да ли су одиста Мирковићи из Требјесе, или, пак, из неког другог краја Црне Горе? (У руској литератури има помена да су из Србије!) У досадашњим истраживањима сеобе Требјешана у Русију не помиње се презиме Мирковић, нема га ни у књизи "Казивања старих Требјешана" (Никшић 1973), чије је фототипско издање приредио академик Бранко Павићевић.

Извјесно је да су Мирковићи из Црне Горе, али то ће требати још и архивски потврдити. Родоначелник породице Мирковић у Русији је Стјепан (Стеван или Стефан), који се населио у највећој словенској земљи, "матушки Русији", вјероватно, са првом групом црногорских исељеника средином XVIII в. када је митрополит Василије Петровић добио одобрење руске царице Јелисавете Петровне (1727-1740) да може преселити један број црногорских породица у Јужну Русију - тада основану Нову Србију и Славјаносрбију. Нашој тези да су Мирковићи из Црне Горе иде у прилог и податак да је смрт Тодоровог сина Михаила, огласио полуслужбени *Глас Црногорца*, истичући да је овај генерал-лајтнант "руске царске свите и помоћник начелника Главног штаба" Руске војске поријеклом "од оних српских исељеника из Ерцеговине",⁵ а знано је да је оновременим географско-историјским одредницама и Никшић, са широм гравитационом сфером, називан "црногорском Херцеговином".

Тодор Мирковић је о својим прецима у Русији забиљежио податке који ближе одређују вријеме њиховог досељавања. За (пра)ђеда Стевана Мирковића каже да је кратко вријеме боравио у Пољској и одатле 1760. године прешао у Русију, гдје је ступио у коњички пук. Немајући довољно средстава за издржавање у кавалерији (тада су коњаници, војници и официри, од властитих средстава набављали опрему и коње), ускоро је прешао у грађанску службу, тј. у петроградску царину.

У Петрограду се Стеван Мирковић оженио кћерком дворског пјевача Головног, племићког поријекла, повезаног крвним сродством с многим познатим личностима петроградског друштва. Касније је Стеван Мирковић постављен за директора пограничне царинарнице у Бресту, у западној Украјини. Стекао је прилично имућство, што закључујемо по томе што је за приватног учитеља француског језика својих синова ангаживао једног француског емигранта званог Баљза, "човјека природно обдареног, благодарног и даровитог", који је код Мирковића проживио 54 године.

Царински послови донијели су Стевану Мирковићу лијеп углед.

⁴ Милан Вујачић: *Двије разуре Требјешана и постанак њихових Ускоци у Црној Гори*. - Глас САНУ, ССLXXX, Одељење друштвених наука, књ. 15, Београд 1971, 287.

⁵ М. Радуловић: *Михаило Тодоров Мирковић*. Глас Црногорца, Цетиње XX/1891, бр. 15, 6. IV, 3.

Био је веома омиљен и по гостопримству чувен грађанин Бреста. Уважаван је не само од мјештана, већ и код многобројних руских транзитних путника, који су одсиједили у његовом дому. Записано је да су у његовом замку одсиједили: фелдмаршал Суворов, царевих Константин Павлович, кнез Репнин, гроф Аркчев, кнез Багратион, гроф Ланжерон и многи други угледници. - Све је то, дакако, доприносило да Стеванови синови Михаило и Александар имају широм отворена врата и пут у високо друштво, што ће рећи и неопходне претпоставке за успјешну службену каријеру.

Године 1799. Стеван Мирковић је поднио оставку на државну службу и пошао у мировину са звањем државног савјетника. Пошто је солидно зарадио као цариник, Стеван Мирковић је неко вријеме живио на свом имању у Смоленској губернији, бавећи се вођењем домаћинства. Када су му синови поодрасли, преселио се у Петербург ради њиховог школовања. Било је то јануара 1801. године.

"Племићки род" Мирковића се помиње у више руских генеалогских извора. Њихово презиме садрже и приручници урађени на утемељеним генеалогским истраживањима, заснованим на подацима с надгробних натписа. Тако, на примјер, на Тулском сеоском гробљу Лушког среза налази се гроб са епитафом О. Д. Мирковића.⁶ Помињу се и у *Санкт-Петербургском алманаху* 1913. године.⁷ Да би се, међутим, дошло до нових података о овој знаменитој породици с наших географских простора, ваљаће и даље трагати по објављеним пописима родословних књига и других генеалогских материјала у руским библиотекама и архивама.⁸

Племићко поријекло допринијело је педигреу породице Мирковића у руском друштву и аванзовању до чинова високих војних старјешина. Син Стеванов - Јаков Мирковић имао је сина Тодора, који се родио 25. новембра 1789. године у Санкт-Петербургу и уз редовно школовање, постао руски генерал и писац. Тодор Јаковљевич Мирковић, како се по очинству биљежи у руској литератури, имао је два сина, такође оба генерала. Захваљујући тројници генерала Мирковића, њихов племићки род је и унесен у II и III дио "Родослова кнежева Тулске губерније".

1. Тодор Ј. Мирковић (1789-1866)

Основни биографски подаци о Тодору Јаковову Мирковићу саопштени су у некролозима објављеним поводом његове смрти и из њих сазнајемо да је имао редовно школовање. Отац му Јаков Степанович, немајући могућности у Бресту, гдје је био на служби, да својој дјечи пружи солидно школовање и васпитање, као што смо већ истакли, преселио се у Петербург. Тамо га је император Павле Први, за учињене услуге Руси-

⁶ *Русский провинциальный некрополь*, Москва 1914, Т. 1-3, 560.

⁷ *Almanach de St. Petersburg: Cour, monde et vile* 1913/14, Санкт-Петербургъ 1913, 360.

⁸ Уп.: Игор Васильевич Сахаров: *Руске племићке породице јужнословенског поријекла: преглед руске генеалогике лијературе и архивске грађе*. - Библиографски вјесник, XIX/1990, бр. 3, 97-108.

ји, произвео за државног савјетника а његове синове узео за пажеве на Руском двору. Када је Тодор Мирковић навршио 15 година, у марту 1805., примљен је у Пашки (на руском језику се пише: Пажски) корпус. Године 1807. добио је чин камер-пажа и био одређен на службу код царице Марије Фјодоровне. Служба камер-пажа код удове царице била је веома занимљива; пажеви су пратили приликом свакодневних шетњи и излета царице и њене свите, као и током разних њезиних посјета школским и другим институцијама, болницама итд, чији је она била покровитељ.

Млади кадет Тодор Мирковић, са осталим пажевима, присуствовао је свим могућим аудијенцијама код Марије Фјодоровне, приликом честих званичних ручкова и вечеринки приређиваних у част истакнутих личности петербуршког високог друштва. На таквим дворским сусретима вођени су разговори о свим важнијим збивањима у Русији и ван ње, о друштвеним гибањима у свијету, што је у оно вријеме, услед недостатка штампе и других медија, било од велике користи за младог Мирковића и његове другове, за њихово образовање и интелектуални развитак. Била је то за Тодора Мирковића велика животна школа и битан предуслов за успјешну каријеру.

Тодор Ј. Мирковић је у периоду 1805-1809. године као питомац Пашког корпуса показивао изванредне резултате. Доцније ће он записати у свом дневнику да је Пашки корпус тада био најбољи школски завод у граду на Неви. Његов наставно-васпитни кадар је имао високу репутацију у ученом свијету ондашње Русије - записао је он, иако није било никаквих наставних програма, нити штампаних уџбеника и приручника (осим из математике!). Сваки је наставник предавао свој предмет без икаквих ограничења, развијајући "слободно мишљење васпитаника". Кадети су сами биљежили ("хватали") предавања. Сваки наставник је тумачио свој предмет и његове наставне садржаје, онако како га је сам схватао и разумијевао, уносећи властите идеје. Слушаоци су били дужни да слиједе предавања својих наставника у циљу разумијевања наставне материје која им је излагана... Већина слушалаца су били прилежни и трудољубиви.

Пашки корпус се, по ријечима Мирковића, састојао од 16 камер-пажева (посебно одјељење), са једним штапским официром на челу, и од три одјељења која су чинили 100 пажева, којима су руководили три капетана.

Децембра 1809. године Тодор Мирковић је, по завршетку Пашког корпуса, био произведен за потпоручника гвардије Коњичког корпуса, на чије је челу био царевић Константин Павлович. К. Павлович је од почетка заволио потпоручника Мирковића и наредио да га приме у његов ескадрон. Таква наклоност царевића развила је у младом официру Мирковићу необичну ревност према официрском позиву и марљивост у службеним војничким пословима, што је посебно дошло до изражаја за вријеме Отаџбинског рата против Наполеоновог похода на Русију (1812-1814).

Тодор Мирковић је, заправо, 17. марта 1812. године с коњичком гвардијом отпутовао из Петербурга ради учествовања у Бородинској би-

ци. Коњички пук, у чијем се саставу и Мирковић налазио, по оцјени хроничара, извео је три блистава напада на француску армију. У снажном борбеном окршају топовско тана је убило Мирковићевог коња, а њега, који се налазио на челу колоне, тешко ранило. Рана је била ужасавачућа па га нијесу хтјели спашавати ни војници за то задужени, јер су мислили да му преостаје само неколико тренутака живота. Но, ипак, коњаник који је пратио у стопу официра Мирковића, подигао га је полумртвог и пренио у прву пољску болницу, одакле су га отпратили у Москву, а отуда пребацили у Рјазањ. Након пет мјесеци, рањеник Мирковић је почео устајати из болничке постеље и ускоро био опорављен и отпуштен из болнице ради одласка кући у Петроград. Готово пола године ишао је још на штакама и тек у августу 1813. поново се прикључио својој пуци. Наставио је да ратује у истој јединици и у саставу свог пука 1. јануара 1814. године, у биткама под Бријеном и код Фер-Шапенуазе. За показану храброст и ратну умјешност добио је, као награду, златну сабљу.

Касније је учествовао у заузимању Париза. Деветнаести март 1814, дан уласка Руске војске у престони град Француске на Сени, био је за Мирковића велики празник - дан побједе руског оружја, о чему је доцније као генерал у својим успоменама с одушевљењем писао. Поводом јубилеја - педесетогодишњице ступања руске војске на тло Париза, руски император је поклатио Т. Мирковићу мундир Коњичког пука који је тријумфално ушао у француску пријестоницу. Тај поклон му је био изузетно драг, и као пажња, и као признање с највишег мјеста.

Године 1817. пред смрт отац Тодора Мирковића је благословио синовљев брак са кћерком контраадмирала, Амалијом Николајевном Боднско. Наредне, 1818. године Тодор Јаковљевић Мирковић унапријеђен је у чин пуковника.

Будући да га је рана стално бољела, молио је да га у интересу рехабилитације здравља, премјесте из коњице. Надлежни су уважили његов оправдани захтјев и одобрили му једногодишње одсуство које је генерал Мирковић провео у вољеном селу Запољу. Те године је посебну пажњу обратио на уређење своје приватне резиденције.

Када је 1828. године отпочео руско-турски рат, Т. Ј. Мирковић се поново активирао и, дакако, постао један од важних судионика и актера у ратним збивањима. Ускоро по доласку у главни штаб, постављен је за опуномоћеног дипломатског представника руског у Књажевству Молдавији и Влашкој, и за тајног савјетника грофа Т. М. Палене, а пола године потом, и за вице-предсједника "дивана" Књажевине Молдавије, на којој дужности је остао до јула 1834. године, када је управљање Молдавијом повјерено другој личности (Струдзе-у).

Тодор Ј. Мирковић је у Молдавији, од 1828. до 1834. године, одиграо важну улогу у конституисању нових установа које су довеле до просперитета народа ових области у доба "руског управљања" и биле значајна претпоставка за успјешно стартовање домицилних "господара": Михаила Струдза у Молдавији и Александра Гика у Влашкој ...

Мирковић је у Молдавији и Влашкој оставио лијепу успомену. За тамошње заслуге, крајем 1834. године одликован је Звијездом св.

Владимира, а молдавски "господар" га је наградио златном вазом за успјешно руковођење овом облашћу.

Године 1835. император Николај I наименовао је Мирковића генерал-мајора и директора 2. кадетског корпуса, на којој је дужности провео пет година. Мирковић је био јако скроман човјек и веома храбар ратник, што, поред осталог, сазнајемо и из забиљеженог дијалога руског цара и Мирковића приликом назначеног наименовања. Наиме, када га је император позвао на разговор 1835. године - да му саопшти своју намјеру о постављењу за директора Кадетског корпуса, Мирковић је покушао да одбије ту високу функцију, истичући да не сматра себе довољно способним за обављање те сложене војно-педагошке дужности.

Цар Николај Павлович му је том приликом казао да га веома цијени и да је хтио да га узме за васпитача свом сину, али да је, узимајући у обзир његове породичне обавезе, одустао од те своје намјере. Тада је руски Цар рекао Мирковићу: "Ти си часно служио, ти си добар отац, човјек врло образован, и у теби налазим све квалитете који су неопходни за обављање те обавезе (директора Кадетског корпуса - Д. М.). Васпитању младежи поклањам велику бригу (...). Сигуран сам да ћеш на тој дужности бити веома користан!"⁹

Показаће се касније да руски император није погријешио у својој процјени! Генерал-мајор Тодор Мирковић се на новој дужности стварно показао успјешним војним педагогом. Кадети су га јако цијенили. Развијао је код повјерене му младежи осјећање љубави према просвјети и људима уопште, развијајући код васпитаника добар укус и потребу искорјењивања грубих навика,¹⁰ али о томе ће доцније бити посебно ријечи.

Јануара 1840. године Тодор Ј. Мирковић је именован за војног губернатора (губернера) Вилнског и генералног губернатора Гроденског, Минског и Бјелостокског подручја. Дошавши у ову област, генерал Мирковић се упознао са најважнијим проблемима. Ради бољег упознавања обишао је читав повјерени му рејон; једнако су га занимали стање у администрацији и судовима, школама и вјерским заједницама, а највише га је интересовало изучавање руског језика. При томе, није се заустављао на површини ствари, већ је понирао у дубину и суштинска питања комплексне проблематике.

Да би се лишио пољског живља и његове доминације у овим крајевима, губернер Мирковић је пледирао за насељавање руског племства. Али таквом његовом настојању није придаван нарочити значај, иако су његове концепције и комбинаторика ове врсте и њихова сврсисходност били далекосежни. Католичанство је, међутим, мудро користило такав немар руског владајућег режима и све више пуштало своје коријене у Прибалтику. Треба нам поменути једну од најважнијих реформа у сјеверозападним крајевима, за вријеме управе генерала Мирковића, које су се

⁹ *Исторический очерекъ 2-го Кадетского корпуса 1712-1912, вѣ двухъ томахъ.* - С. Петербургъ 1912, 344.

¹⁰ *Ibidem*, 344.

односиле на законодавство. До његовог доласка примјењиван је литвански Статут, с допуном пољских законских прописа. Он је, међутим, 9. септембра 1840. године у читавом крају увео збирке руских закона, а 1. јануара 1845. и руске мјерне јединице.

Положај сељака је скренуо пажњу губернатора Мирковића и он је побољшању њиховог статуса поклањао сериозну бригу; учивши неопходност регулисања односа између кметова и велепосједника који су их немилосрдно експлоатисали и пауперизовали - предузео је одговарајуће мјере (увођење инвентара, катастра), у циљу ограничавања власти пољских помешчика (великопосједника) над обесправљеним сељачким стаљом.

Да би заштитио омладину од католичког клера затворио је сва училишта при мушким и женским манастирима и у замјену оснивао гимназије; установио: Бјелостокски дјевојачки институт, Брестски кадетски корпус итд. Приликом визитација своје губерније генерал Мирковић је лично водио рачуна о успјеху руског језика у гимназијама и новоустановљеним школама и училиштима.

Сем што се старао о изучавању руског језика међу омладином, генерал Мирковић је настојао да увећа број руских трговаца у повјереној му губернији, с циљем унапређења трговине. За руске трговце и занатлије који су се досељавали у сјеверозападне прибалтичке крајеве, издејствовао је повластице које су инаугурисане 24. децембра 1841. године. На жалост, током петогодишњег коришћења овог закона корист од њега је имало само 26 трговаца и 12 мјештана.¹¹

Послије десетогодишњег управљања областима прибалтичке Русије, генерал Мирковић је напустио Вилно. Изабран је за сенатора, члана Савјета и инспектора руских војних училишта, са сједиштем у Санкт-Петербургу.

Због ослабљелог вида, био је принуђен 1861. године да поднесе оставку на службу и иде у заслужену мировину. И као пензионер обављао је неке послове волонтерски у 2. департману Сената.

Иако није задњих шеснаест година живота учествовао непосредно у јавном дјеловању, Тодор Мирковић је живо прати догађаје и збивања на руској политичкој сцени; био је велики заговорник спровођења реформи.

Мирковићеви биографи су забиљежили и једну веома карактеристичну црту његовог карактера:

"Није припадао оном броју старца, који не признају ништа позитивно код нових покољења, хвалећи само оно у чему су они судјеловали... Говорио је колико је постигнут напредак у односу на пређашња времена, радујући се будућности Русије."¹²

Тодор Јаковов Мирковић све дужности у руској војсци и цивилству током свог дугог живота, обављао је крајње савјесно и с ауторитетом. Био је цијењен и, према свеопштем мишљењу, књижевно образован

¹¹ Русский инвалид, Спб. 1866, бр. 186, 13.

¹² Ibid., 14.

и искусан, човјек без мане и страха. Умро је изненада у 76. години старости. Смрт га је затекла на путу за своје вољено имање у Запољу, које је 46 година с љубављу одржавао и чинио га узорним. Није успио да стигне до своје прелијепе куће и имања. Неумитна смрт га је предахитрила у Луге, на жељезничкој станици, 5. маја 1866. године. За вријеме обједа добио је мождани удар од којег је 6. маја, у 7,5 часова завршио животни пут.

Тодор Ј. Мирковић као њедаџоџ у војном училишћу. - Већ смо констатовали, генерал Тодор Мирковић се на дужности директора кадетског 2. корпуса врло добро снашао. Кадети су га завољели и поштовали.

Ову нову повјерену му дужност преузео је 5. марта 1835. године. Почео је с примјеном низа иновација. Претходно се постарао за побољшање просторног смјештаја и за васпитанике и за предавачки кадар. Увео је, с дозволом великог кнеза, факултативно наставу ликовног васпитања за даровите кадете; основао је приручну штампарију (литографију). Као један од првих потеза, генерал Мирковић је кадетима увео бонтон. Лично им је предавао правила лијепог понашања. Ево што је на једном мјесту о томе записао:

"Обраћам максималну пажњу на све дјелове образовања повјерених ми васпитаника", писао је Т. Мирковић. "Са жалашћу констатујем, да они немају ни минимум васпитања и норми лијепог понашања за колективно живљење. Одликовали су се бахатим понашањем, у што сам се лично увјерио, а то увјерење учврстио сам и из записника."

Да би остварио циљеве образовања и васпитања повјерених му кадета, генерал Мирковић се ослањао на своје сараднике - четне командире и официре, инспекторе појединих разреда, дежурне наставнике и предаваче, инсистирајући код њих да одрже стални надзор над понашањем и поступцима кадета.

У циљу спровођења неопходних васпитних мјера, донио је следећа правила:

1. При сусрету са старијима, и у училишту, и изван њега, кадети треба да поздрављају: војна лица по војничким прописима, а грађанска наклоном (климањем главе);

2. За вријеме извођења наставе, приликом уласка наставника у разред, сви ученици устају и сједе тек када им овај да знак за то; то исто важи приликом уласка инспектора у разред први пут. Уколико би наставник ушао у разред прије питомца, они су дужни поклонити се учтиво наставнику и чекати његову дозволу да сједну;

3. Када неко од генерала и штапских официра улази у собу, који и не припадају училишту, као и када улази дежурни корпус, сваки васпитаник одмах и без жубора иде у свој кревет. Ако неко од ових посетилаца упути питање треба дати кратак, промишљен и коректан одговор веселим тоном. За вријеме доласка начелника, сви му гледају у сусрет, не спуштајући поглед доље и прате га погледом, показујући задовољство због његове посјете;

4. Уколико неко од генерала посјети ресторан за вријеме ручка или ужине, сви васпитаници, без наредбе, у тај мах устају и чекају да им

се каже да могу поново сјести; они који сједе за задњим столовима, дужни су чим угледају високог госта, први устати, а други слиједе њихов поступак;

5. За вријеме обједа васпитаници су дужни да пазе на тишину, не куцајући пашадом и посуђем; не гурати до себе и не постављати по средини тањире, и стрпљиво чекати њихову размјену; сједе пристојно, рукама и лактовима не наслањати се на столове, а за вријеме молитве стоје са страхопоштовањем.

Ето, то су била општа правила понашања кадета у училишту, како их је на старту конципирао нови директор Годор Мирковић, тражећи од својих васпитаника да их поштују и досљедно примјењују у циљу властитог васпитања. Од умјећа обраћања свијету који нас окружује често зависи наша судбина; пружа вам се прилика да правовремено отклоните своје недостатке; касније је тешко искоријенити стечене лоше навике - истицао је Мирковић у моралним придикама повјереној му младежи.

По општем мишљењу и јавним признањима, генерал-мајор Годор Мирковић је у руковођењу 2. кадетским корпусом остварио видне резултате, о чему свједочи и службени налаз главног начелника - великог кнеза Михаила Павловича, који је училиште посјетио 9. новембра 1835. године, и том приликом записао:

"У заводу сам нашао снажне, веселе, благодарне васпитанике и по држању и по понашању; учioniце, ресторани, спаваонице, кабинети, музеји, амбуланте и остало примјерно су сређени и чисти, ваздух у собама провјетрен и здрав; одјећа васпитаника дивна, уредна и чиста; храна - калорична и укусна; набављене су нове справе за гимнастику па је настава дала пуни допринос њиховом физичком развоју; (...) у свим разредима почело је освјетљавање сијалицама.

У 2. кадетском корпусу готово све је добило нови изглед: изграђени су нови улаз и степениште; савршено је преобразена чета која носи моје име; спаваоне су одвојене од рекреационих сала и ходника; установљена је нова сала за понављање градива; све је урађено одлично: нови школски музеј, физички кабинет и библиотека.

(...) Моја посјета овом училишту донијела ми је задовољство које се не може описати; на сваком кораку видио сам потпуну бригу и савјестан однос према служби - директора и његовог помоћника ...".

Надаље, Велики књаз изражава савршену благодарност свима руководећим личностима, а нарочито генерал-мајору Годору Мирковићу: "За брзо побољшање и напредак завода!"¹³

О својој богатој војничкој каријери и плодотворној дјелатности у војној служби и цивилству, Годор Ј. Мирковић је оставио занимљиве мемоарске списе, аутентичне историјске записе и "Дневник 1812" који је публикован у познатом часопису *Русский архивъ* (Москва 1888, том I).

¹³ Уп.: *Исторический очеркъ*: оп. cit., 345-355.

Дио Мирковићевих мемоарских списа приредио је П. Б. (неразријешени иницијали) у истом часопису двије године доцније под називом: *Изъ записокъ Т. Я. Мирковича* (Русский архивъ, М. 1890, том III), у којима је дао доста интересантних појединости аутобиографског карактера, низ догодовштина и доживљаја из ратних догађања у којима је учествовао, што нам је корисно послужило за реконструкцију његове животне и професионалне био-библиографије.

II Библиографија радова Тодора Ј. Мирковића

1. *Мнение о преобразованій военно-учебныхъ заведений.* - Санкт-Петербургъ 1862, 8 стр.

2. *Император Николай и король Фридрих Вильгельм IV 1840. году. Изъ записокъ.* - Русская старина, С. Петербургъ 1886, No 8, стр. 305-334.

3. *1812. год. Дневник конно-гвардейскоѳ офицера.* - Русский архив, Москва 1888, No 1, стр. 43-70; No 2, стр. 215-234.

4. *1789-1866. Еѳо жизнеописание, составленное по собственнымъ еѳо запискам, воспоминаниямъ близкихъ людей и подлиннымъ документамъ.* Санкт-Петербургъ 1889, том 1, 424 стр.; том 2, 317 стр.

Дјело је ауторизовано под именом Тодор Јаковљевич Мирковић. Саставили су га синови генерала: Александар и Михаило. Основни дио Мирковићевих мемоара објављен је у наставцима у часопису *Руски архив*.

5. *Изъ записокъ.* - Русский архивъ, Москва XXVIII/1890, 3, стр. 395-434.

III Литература о Тодору Ј. Мирковићу

1. Жервэ, Н. П. и В. Н. Строевъ: *Историский очерек 2-ѳо кадетскоѳ корпуса*, Санкт-Петербургъ 1912, стр. 342-348, 355, 356, 358, 360, 362, 364, 367-370.

2. Ломачевский Александр: *Записки жандарма. Воспоминания съ 1837-ѳо по 1843-й годъ.* - Вѳстникъ Европы, год. XXXIV, т. CCVII, 1872, No 3 (март), No 4 (апрел), стр. 723-754.

3. *Мирковичъ, Федоръ Яковлевичъ.* - Военная Энциклопедия, Томъ XVI. - Петербургъ 1914, стр. 338.

4. Р. В.: *Некролоѳъ. Генералъ отъ инфантерии Федоръ Яковлевичъ Мирковичъ.* - Русский инвалид, С. Петербургъ 1866, No 186, стр. 1-15.

5. Рудаковъ, В. Е.: *Мирковичи и Мирковичъ.* - У: Энциклопедический словарь, С. Петербургъ 1896, томъ XIX, стр. 421. Потпис: В. Р-въ.

2. Михаило Т. Мирковић (1836-1891)

Старији син Тодора Јаковова Мирковића, Михаило, пошао је очевим стопама, настављајући породичну официрску традицију. И он је учио "пашки" корпус и постао официр, поступно напредујући до генера-

лског чина. Захваљујући школовању у официрском духу и племићком staleжу који је стекла његова породица, досегао је високи положај у војној хијерархији.

Др Мита Костић спомиње га два пута, на два мјеста, као лајтнанта (поручника): први пут 1752. године када је у пратњи два руска официра - мајора Николе Чорбе (касније генерала) и његовог рођака капетана Теодора Чорбе, с исправним пасошем путовао преко Беча у Банат с намером да о свом трошку преведу у Русију, у новоосновану Нову Србију (у Украјини) хиљаду миграната¹⁴ и други пут, када је због тајног врбовања нових исељеника из Хабзбуршке Монархије односно из Угарске био протјеран, са поменути руским официрима - Николом и Теодором Чорбом, па је том приликом избио руско-аустријски дипломатски скандал.¹⁵

О Михаилу Тодорову Мирковићу, о његовом школовању и напредовању у руској војсци и функцијама које је у њој покривао, сазнајемо из руске, српске и црногорске штампе, која је дала велики публицитет његовој смрти 1891. године.

Руски лист *Гражданин*, дан послије његове смрти, обзнанио је опширан некролог, у којему се каже да је 4. марта 1891. године на уру послије поноћи, послије тешке болести скончао помоћник начелника Главног штаба генерал-лајтнант Михаил Федорович Миркович.¹⁶ Умро је од неизлечиве болести рака, у 55. години старости. Два дана доцније, исти лист обавјештава јавност о величанственој сахрани генерала Мирковића на гробљу испред Новодевичијег манастира. И новина *Руски инвалид* доноси опширан некролошки текст 6. марта "У спомен М. Ф. Мирковића", у којему се говори да је био изузетно добар, пожртвован, уредан и искрен човјек.¹⁷

Ускоро је београдски *Одјек* донио подужи in memoriam Михаилу Мирковићу, у коме је истакнуто да је умро у Петрограду генерал-лајтнант "руске царске свите и помоћник начелника Главног штаба руске војске,¹⁸ а из овога листа некролог су преузели *Глас Црногорца*,¹⁹ новосадски *Браник*²⁰ и други.

Из цитиране периодичне штампе која је огласила смрт генерала Михаила Т. Мирковића, могуће је реконструисати његову биографију и сагледати улогу и значај у руској војсци. "Он је од оних исељеника из Ерцеговине, који су својим знањем и заслугама заузели високе и угледне положаје у руској држави и војсци", констатује се готово у свим некро-

¹⁴ Др Мита Костић: *Српска насеља у Русији: Нова Србија и Славено-Србија*. Српски етнографски зборник, књ. XXVI, Насења и порекло становништва, књ. 14, Београд 1923, 65.

¹⁵ Ibidem (код истог аутора генерал М. Мирковић се спомиње и на страницама: 65, 67 и 71).

¹⁶ *Гражданин*, No 64, 5. март 1891, 3.

¹⁷ *Русский инвалид*, No 51, 6. март 1891.

¹⁸ *Михаило Тодоровић Мирковић*. - Одјек, Београд VIII/1891, бр. 55, 10. III, 3.

¹⁹ М(итар) Радуловић: *Михаило Тодоров(ич) Мирковић*. - Глас Црногорца XX/1891, бр. 15, 6. IV, 3.

²⁰ *Браник*, Нови Сад, VIII/1891, бр. 36, 26. марта, 2.

лозима. Под одредницом "из Ерцеговине" ваља подразумијевати "црногорску Херцеговину" одакле су Мирковићи одиста и били и одакле је њихов прађед Стјепан (Стеван или Стефан) одселио негдје половином XVIII стољећа у вријеме јачих миграционих кретања наших сународника у Нову Србију и Славеносрбију. Према тврђењу Т. Т. Јечинца, из Омска (Сибира), који у краћем прилогу "Српска имена у Русији", објављеном у новосадском *Јавору* 1891. године, помиње, поред осталих, и "ђенерала Мирковића", поријеклом од Требјешана, из Никшића, који су у Русију емигрирали 1804. године. Безмало девет деценија касније, Новак Р. Миљанић тврди такође да су Мирковићи Требјешани, иселјени поменуте 1804. године,²¹ очигледно преузимајући мишљење Н. Ковачевића Граовског. Назначена година се, ипак, мора довести у питање, будући да се Стјепан одселио из Требјесе у Русију знатно раније, а да су разуре Требјешана биле доцније.

Михаило се школовао у Петрограду и завршио школу у "Пашком корпусу", као и његов отац Тодор. По свршетку ове школе произведен је за официра царске Коњичке гарде и одмах је у рату учествовао. Године 1854. примљен је у лепб-гвардију Коњичког пука, а затим је слушао наставу у Академији генералног штаба 1863. године. Учествовао је потом у гушењу устанка у Пољској и након тога постављен за начелника Штаба пјешадијског пука, а кроз неколико година постављен за команданта гардијског Волинског пука, с којим је 1877. године прешао Дунав код Свиштова.

Какву је улогу Михаило Мирковић као војсковођа и војни стратег имао у руско-турском рату 1877-1878. године, најбоље се може закључити по томе што су неки топоними на бојном попришту Балкана названи по имену његовог пука, или по његовом имену. Тако, на примјер, у Бугарској дуго се одржавао назив "Волински вис" и редут "Мирковић", који је он подигао "под кишом куршума и картеча" (није нам знано да ли и данас постоје ови називи). Учествовао је у многим бојевима, па и при заузећу Плевне. Стога је скренуо на себе пажњу руске Врховне команде, која га је унапређивала за успјешно командовање и храбро држање на бојном пољу. У боју код Ташкисене добио је двије прострелне ране, али није напустио прву борбену линију. За показану војничку храброст на бугарском ратишту добио је златно оружје, Ђорђијев крст IV степена и Орден Св. Станислава I степена с мачевима.

Годину дана по свршетку руско-турског рата добио је чин генерал-мајора "царске свите", а после двије године постављен је за начелника Штаба Вилнског војног округа, а ускоро затим за помоћника начелника Главног штаба, гдје је читаву једну деценију "био десна рука начелнику". Године 1886. произведен је за генерал-лајтнанта.²²

Када је ријеч о генералу Михаилу Мирковићу и Црној Гори, треба подсетити и на двије интересантне епизоде. Др Лаза Костић, главни

²¹ Н. К.: *Свечана седница Словенског комишета у Пејрограду*. - Браник, Нови Сад, IV/1888, бр. 85, стр. 1-2.

²² *Библиографски вјесник*, IX/1980, бр. 1, стр. 105.

и одговорни уредник *Гласа Црногорца*, присуствовао је етнографској изложби у Москви приликом одржавања Свесловенског конгреса 1867. године. Тада је генерал Михаило Тодоров Мирковић био члан Одбора за дочек словенских гостију. Костић биљежи да је приликом "Славјанског сјезда" упознао Мирковића, који је често напомињао "да је био Србин, иако није говорио српски".²³ Друга епизода је везана за посјету црногорског суверена Николе I Петровића-Његоша Петрограду 1889. године. Црногорски књаз-пјесник је са својом пратњом: војводом Божом Петровићем, пуковником Овсјанином, васпитачем престолонаследника Данила и др, приспио у град на Неви 10. маја, у 17 часова. Књазу и његовој пратњи, према писању новосадског *Браника*,²⁴ приређен је величанствен дочек на станици "Гачину". Међу званичницима био је и генерал Мирковић, који је био одушевљен доласком црногорске елите и поносно истицао своје поријекло.

И новосадски *Браник* је пренио интегрално Мирковићев некролог из београдског *Одјека*.

Сви руски листови су истицали велики губитак за Русију који је проузроковала прерана смрт генерал-лајтнанта Михаила Мирковића. Искрено су га жалили сви који су га познавали. А таквих је било много, и у армији и у цивилству. Посебно је наглашавана његова способност и радна активност у Главном штабу, што се види и по томе "што је последице његове смрти његов посао подијељен на неколико људи". Самим тим, Мирковићева смрт је била огроман губитак јер је "незамјењив то био војник у служби, а незамјењив као друг, и као човјек и грађанин".²⁵

Према писању *Гражданина*, генерал Мирковић је сахрањен 6. марта 1891. на гробљу испред Новодевичијег манастира. Испраћај његових земних остатака био је величанствен и на највишем нивоу. Сахрани су присуствовали најглавнији високодостојници из врха руске војске: главнокомандујући велики кнез Владимир Александрович, велики кнезови Сергеј Александрович, Павел Александрович, Николај Николајевич млађи, принц Петар Александрович Олденбургскиј итд. У име генералитета на испраћају су присуствовали: министар војни генерал-ађутант П. С. Ванновски, руководилац Морског министарства вице-адмирал Чихачев, начелник Генералног штаба генерал Обручев и многи др. Присуствовао је и специјални батаљон лепб-гвардије Преображенског

²³ *Глас Црногорца*, XX/1891, бр. 15, 6. IV, 3.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Књазу Николу са свитом дочекали су руски цар са великим кнезом Георгијем Александровичем: генерал-мајор Пушкин, петроградски гувернер Лутковски, пуковничка музика са генералом Хрулевым на челу, министар царског Двора гроф Ворнцов-Дашков, генерал С. Б. Рихтер, генерал Воејков, генерал Черевин, Етер, гачински заповједник Лукошков, престолонаследник Николај Александрович; велики кнезови: Алексеј, Сергеј и Павел Александрович, Константин Константинович, Михаило Николаевич, Николај Миахилович и остали чланови дворске породице; министар комуникација Ђубенет; генерали: Мирковић, Бобриков, Гресер, Аделсон, Игњатијев и др. Књаз Никола је одсио у "Зимском дворцу", гдје су га дочекале кћери: Милица, Стане (Анастасија), Јелена и Ана, које су у С. Петербургу биле на школовању. (Уп.: *Браник*, 1889, бр. 58, 3).

пука са заставом и војном музиком, која га је отпратила на вјечни починак.²⁶

И Михаило Т. Мирковић се, попут оца Тодора, занимао за поједина научна питања историјско-етнографског карактера. Написао је књигу о оцу, једну опсежнију монографску студију и "Етнографску карту словенских народа", коју је допунио А. Ф. Риттих.

Библиографија Михаила Мирковића

1. *Федор Яковлевич Миркович 1789-1886. Его жизнеописание, составленное по собственным его запискам, воспоминаниям близких людей и подлинным документам.* Томъ 1-2. Санкт-Петербургъ 1889; том 1 - 424 стр., том 2 - 317. стр. Составили "Жизнеописание" сыновя генерала Александр и Михаил.

2. *Обзор событий перед войной 1877-1878 г.* (Изъ записокъ в ней участвовавшего). - Санкт-Петербургъ 1886, 151 стр.

3. *Этнографическая карта славянских народностей.* Дополнена А. Ф. Риттихом. Другое издание. - Санкт-Петербургъ 1875.

3. Александар Т. Мирковић (1839-?)

О млађем сину Тодора Ј. Мирковића Александру, из доступне литературе на руском језику, сазнали смо само два-три значајна биографска податка: рођен је 1839. године; био је командант 15. армијског корпуса, са чином генерал-мајора. Упркос вишегодишњим трагањима за његовим персоналним подацима, сем споменутог, нијесмо успјели да нешто више о њему дознамо. Нијесмо сазнали ни када му се и гдје затворио животни круг.

Остаје то као задатак будућих истраживања!

²⁶ Гражданин: Ibidem.